ئەو كەرەستە زمانیانەی دەكەونە نێوان كاری لێكدراوەوە

سەركەوت عەبدوڵلا

كار بەبناغەی دروست بوونی ڕستە دادەنرێت , ڕستە لەسەر دوو بناغە دادەڕێژرێت : بەشی سەركار و بەشی كار . هەروەها كار بە هەموو دەمكاتەكانی بە بنچینەی فرێزی كاری نێو ڕستە دەژمێردرێت كار بەتەنێ بۆی هەیە ڕستە دابرێژێت و واتایەكی تەواو ببەخشێ بە یارمەتی ئەو بكەرە لكاوەی كە بەكۆتایەوە لكاوە وەك : – دەنووسم .

كار یان فرمان لەڕووی ڕۆنانەوە دەكرێتە دوو بەشەوە :

1– كاری سادە

2– كاری ناسادە

هەروەها كاری ناسادەش دوو جۆرە :

أ – كاری داڕژاو

ب – كاری لێكدراو

ئەوەی مەبەستمانە كاری لێكدراوە.

پێناسەی كاری لێكدراو

كاری لێكدراو : ئەو كارەیە كە لە دوو بەش یان زیاتر لە دوو بەشی واتادار پێكدێت , بەشی یەكەمی لە ناوێ یان جێناو یان ڕاناو پێك دێت بەشی كۆتای لە چاوگێك پێك دێت , مەبەست لە كاری لێكدراو لە زمانی كوردیدا ئەو كارەیە كە لەناو كار وە یا پێشگر و كار پێك هاتووە , بە پێی ئەم جۆرە داڕشتنە كاری لێكدراو دوو جۆرە :

1– كاری لێكدراوی ناوی
2– كاری لێكدراوی پێشگری

هەروەها بۆ پێناسەی كاری لێكدراو لە ناو زمانی كوردی زۆر باس كراوە وەك لە زمانی كوردی دا كرداری لێكدراو بە یاریدەی ناو و ئاوەڵناو پێك دێت وەك :

دەست بڕین – ڕێ گرتن – پڕكردنەوە – شەرم كردن.

ئاوەڵناویش سادە بێ یان داڕژاو یان لێكدراو هەروەك ناو دەتوانێ لە ڕۆنانی كرداری لێكدراو بەشدار بێ و ناو دەتوانێ لە ڕۆنانی كرداری لێكدراو بەشداربێ وەك :

1/ ئاوەڵناوی سادە : سوور + بوون = سووربوون
بڵند + كردن = بڵند كردن

2/ ئاوەڵناوی داڕێژراو : نەخۆش + كەوتن = نەخۆش كەوتن
بەهێز + بوون = بەهێزبوون

3 / ئاوەڵناوی لێكدراو :

سەرخۆش + بوون = سەرخۆش بوون
ڕووڕەش + بوون + ڕووڕەش بوون

یان كاری لێكدراو : بریتی یە لەو ڕۆنانەی كە مەرجە كارێكی داڕژاو بەشداری لە پێكهێنانی دا بكات و بەلای كەمەوە كەرەستەیەكی زمانیشی لەگەڵ دابێت .

بە گشتی كەرەستە زمانی یەكە فۆرمێكی ئازادە كە لە كۆمەڵێكی ناوی یان ئاوەڵناوی یان ئاوەلكاری پێكهاتوون وەك دانەیەكی سینتاكی كاردەكەن .

لە زمانی كوردی دا چەند كەرەستەیەكی زمانی یان بەشە ئاخاوتن بەشدار دەبن لە ڕۆنانی كاری لێكدراودجا كارەكە فراوان دەكەنەوە بە پێچەوانەی كاری داڕێژراو وە بەشە پێك هێنەرەكانی كاری داڕێژراو (پێشگر و پاشگر) ی داڕشتن بە هیچ شێوەیەك لە كارە ناترازێن چونكە بەشێكن لە كارەكە لەم بارەیەوە تەنیا جێناوە لكاوەكان توانای ئەوەیان هەیە كە بچنە نێوان كەرتەكانیان .

بۆ ڕوونكردنەوە و دیاری كردنی ئەو بەشە ئاخاوتن و كەرەستە زمانیانە كە دەكەونە نێوان كاری لێكدراوە بەم جۆرە دیاری دەكەین :

ئەو بەشانەی دەکەونە نێوان کاری لێکدراوەوە

1– جێناوی لکاو / لەنێوان کاری لێکدراو دا

شوێنی جێناوی لکاو هەمیشە دەکەوێتە کۆتایی کارەوە ئەگەر هاتوو کارەکە ڕابردووی سادەی تێپەڕ – تێنەپەڕ – ڕانەبردووی تێ نەپەڕ – ڕانەبردووی تێ پەڕ – کاری داخوازی – کاری ڕابردووی تێ پەڕ بێ (بەرکار باس نەکرابێ) .

1ـ من نووسیم من فرۆشتم کاری ڕابردووی تێپەڕ
ئێمە نووسیمان ئێمە فرۆشتمان

2ـ من خە وتم – من کەوتم
ئێمە خەوتین – ئێمە کەوتین کاری ڕابردووی تێنەپەڕ

3ـ من دەخەوم – من دەکەوم
ئێمە دەخەوین – ئێمە دەکەوین کاری ڕانەبردووی تێپەڕ

4ـ من دەنووسم – من دەنێرم
ئێمە دەنووسین – ئێمە دەنێرین کاری ڕانەبردووی تێپەڕ

5ـ بخوێنە – بفرۆشە
بخوێنن – بفرۆشن کاری داخوازی

ئەگەر هاتوو کارەکە تێ نەپەڕ بوو ڕاناوی لکاو لە حاڵەتی فاعلی یەتدا لەگەڵ تێ نەپەڕدا بە هەموو دەم و داڕشتنەکانیەوە وەك :

هاتم – ئەو هاتن – ئەم هاتن

....

هاتم – هاتن

من دەچم – تۆ دەچی

ئەز دچم – تو دچی

....

بەڵام ئەگەر هاتوو کارەکە لێکدراو بوو ئەوا جێناوی لکاو دەکەوێتە سەر کۆتایی بەشی یەکەمی کارەکە وەك لە کاری (نان خواردن) – نانەکەتان خوارد .

ئەگەر هاتوو کارەکە بوو بە لێکدراو بەهۆی پێشگری (چ) نیشانەی جۆری کات بێ یا پێشگرێکی ئیشتقاقی بێ ئەوە ڕاناوەکە دەلکێ بە پێشگری یەکەمەوە , وەك :

ئەمان کرد – هەڵمان ئەکرد

ئەگەر تەواوکەرێ چ راستەخۆ چ ناراستەوخۆ دەرکەوت بەمەوە دەلکێ وەك :

ئێمە نانمان خوارد .

ئێمە بۆ ئەومان ئەنارد .

ئێمە بۆمان نارد .

هەروەها لە هاوجێ گۆرکێ و یان جێ گۆران دا (جێگا گۆڕان) هەندێ جار لە هەندێ ڕستەی تایبەتیدا (بێ) جێگای پریپۆزشنی (بـــ) دەگرێتەوە , ئەو جێگایانەش ئەمانەن :

أ – هاتنی ڕاناوی نەلکاوی کەسی سەربەخۆ بۆ کەسی یەکەم و دووەم و سێ یەم و تاك و کۆ بەدوای (بە)دا بۆ وێنە :

کارەکە بە تۆ دەکەم .

دەبێتە کارەکەت پێ دەکەم .

یاخود کارەکە پێت دەکەم

هەروەها لەکاری داخوازی لێکدراو جێناوی لکاو کۆمەڵەی A (م–مان, ت–تان,ی–یان) دەکەوێتە نێوان کارەکەو لەدەوری بەرکاری ناڕاستەوخۆ(بەرکاری تیان) دەردەکەون:–

لێم مەشارەوە– لێمان مەشارەوە . ڕاناوە کەسی یە لکاوەکانی کۆمەڵەی (A) لە ڕستەدا لەجێی ڕاناوە کەسی یە خۆیەکان دەبنە بەرکاری ناڕاستەوخۆی فرمانی ئەمری تێنەپەڕی ناسادە (لێکدراو) لە شێوازی ئەرێ و نەرێ دا ولە دوو مەڵبەندا دەردەکەوێت:–

لێ – (م–مان) نزیك بکەرەوە . حاڵەتی ئەرێ
ی –یان

لێ –(م –مان) نزیك مەکەرەوە . حاڵەتی نەرێ
ی –یان .

* ناو دەکەوێتە نێوان کاری لێکدراوە :–

ناو دەكەوێتە نێوان كاری لێكدراوەوە بە هۆی ئامرازی (بە) وە , جا ناوەكان تایبەتی بن یان گشتی .

((ئەگەر لە بری ئەم ڕاناوە كەسی یە نەلكاوانە ناوێكی تایبەتی یان زیاتر هات هەر هەمان دەستووری یاساكە ڕێڕەوی خۆی گرتووەتەبەر بۆ وێنە :

كارەكە بە ئازا دەكەم .

دەبێ بە :

كارەكە بە ئەو دەكەم .

كارەكەی پێ دەكەم .

كارەكە پێ ی دەكەم .

هەروەك لە چاوگی (چاوپێ كەوتن) دەبینین :

چاوم بە نەسرین كەوت .

(م – بە – نەسرین)

م / جێناوی بكەری لكاو ,

بە / ئامراز .

نەسرین / ناوی تایبەتی .

هەروەها ناوی گشتی بەهەمان شێوەی ناوی تایبەتی دەكەوێتە نێوان كاری لیكدراوەوە وەك :

چاوم بە پیاوەكە كەوت .

م / جێناوی بكەری .

بە / ئامراز .

پیاوەكە / ناوی گشتی + نیشانەی ناسراوی .ئەو كارە لێكدراوانەی بەیاریدەی ناو یان ناو ئاسا دروست دەبن سیمای تایبەتی یان هەیە كەبەر ناوی (ی)دەكەوێتە پێش كارەكەو ڕێگا دەدات ناوەكەو كارەكە لێك بترازێن و كەرەستەی تر بچێتە نێوانیان كە ئەركی دیارخەر ببینن

*** جێناوی سەربەخۆ لە نێوان كاری لێكدراو دا :–**

جێناوی سەربەخۆ ئەویش وەك بەشێكی تری بەشەكانی ڕستە دەكەوێتە نێوان كاری لێكدراوەوە بەم شێوەیەی خوارەوە :

لە چاوگی (کارکردن) : وەك : من کارم کرد . لەم ڕستەیەدا تەنها جێناوی لکاوی بکەری کەوتۆتە نێوان کارەکەوە بەڵام ئەگەر هاتوو بەرکاری تیان لە ڕستەدا دەرکەوت بەم جۆرە :

من کارم بە تۆ کرد .

(م – تۆ) ئەکەونە نێوان کارە لێکدراوەکەوە , وە ئەگەر کارەکە بکەینە نەرێ:

من کارم بەتۆ نەکرد .

ئەو بەشانەی کەوتوونەتە نێوان کارەکەوە :

1- (م) جێناوی بکەری تەواو .

2- (بە) ئامرازی پەیوەندی .

3- (تۆ) جێناوی کەسی سەربەخۆ .

4- (نە) ئامرازی نەرێ .

وە هەروەها لە کاری ڕابردووی لێکدراوی بەردەوام :

من کارم بە تۆ دەکرد .

ئەو بەشانەی دەکەونە نێوان کارەکەوە :

1- (م) جێناوی بکەری لکاو .

2- (تۆ) جێناوی کەسی سەربەخۆ .

3- (بە) ئامرازی پەیوەندی .

4- (دە) نیشانەی بەردەوامی کاری ڕابردوو .

ئەگەر هاتوو کارەکە ڕابردووی لێکدراوی بەردەوامی نەرێ بوو :

من کارم بە تۆ نەدەکرد .

ئەو بەشانەی کەوتوونەتە نێوان کارە لێکدراوەکەوە ئەمانەی خوارەوەیە :

1- (م) جێناوی بکەری لکاو .

2- (بە) ئامرازی پەیوەندی .

3- (تۆ) جێناوی کەسی سەربەخۆ .

4- (نە) ئامرازی نەرێ .

5- (دە) نیشانەی بەردەوامی کاری ڕابردوو .

ئەمانەی ژووروو کە باسکران کاری تێپەڕ بوون بە هەمان شێوە ئەگەر هاتوو کارەکە تێ نە پەڕ بێ ئەو بەشانەی دەکەونە نێوان کارە لێکدراوەکەوە وەك لە چاوگی (چاو پێ کەوتن):

من چاوم بە تۆ کەوت .

1- (م) جێناوی بکەری لکاو .

2- (بە) ئامرازی پەیوەندیە .

3- (تۆ) جێناوی کەسی سەربەخۆ .

حاڵەتی نەرێ : چاوم بە تۆ نەکەوت .

1- (م) جێناوی بکەری لکاو .

2- (بە) ئامرازی پەیوەندی .

3- (تۆ) جێناوی کەسی سەربەخۆ .

4- (نە) ئامرازی نەرێ.

بە هەمان شێوە ئەگەر هاتوو کارە لێکدراوەکە ڕابردووی بەردەوام ئەرێ و نەرێ بێ

ئـــاوەڵناو : دەکەوێتە نێوان کاری لێکدراو :

ئاوەلناو وەك بەشێکی تری ڕستە دەکەوێتە نێوان کاری لێکدراوەوە . بەلاّم ئاوەلناو وەك بەشێکی سەربەخۆ نایەت وەك دیارخەر یّلەناو کارەکەدا , دیار خراوەکە باس نەکراوە , لە بری ئەوەی بلێین :

چاوم بە پیاوە مەزنەکە کەوت .

دەبێتە : چاوم بە مەزنەکە کەوت.

ئەوەی جێی باس کردنە ئەو چاوگە لێکدراوانەی کە ئاوەلناو بەشدار دەبن لە ڕۆنانی کارەکە و ڕێ نادات فراوانتر بێت و بەشی تری ئاخاوتن بکەوێتە نێوان کارە لێکدراوەکە وە , وەك :

بڵند کردن – نەخۆش کەوتن – سەرخۆش بوون .

تە نها جێناوی لکاو دەکەوێتە نێوان بەشەکانیەوە و نێوان ئەوانی تر جێناوە لکاوەکەش وەرناگیرێت وەك :

بڵندم کرد .

ڕوو ڕەشی کرد .

سەر خۆش بووم .

نەخۆش کەوتم .

واتا ئەگەر هاتوو ئاوەڵناوەكە لە گەڵ كاری تێ پەڕ بوو ئەوا جێناوی لكاو دەكەوێتە نێوان كارەكەوە وە ئەگەر هاتوو كارەكە تێ پەڕ بوو ئەوا جێناوی لكاو دەكەوێتە كۆتایی كارە لێكدراوەكەوە .

ئاوەڵكار : ئاوەڵكار لەنێو كاری لێكدراودا :

ئاوەڵكار بە هەموو جۆرەكانیەوە بەشداری دەكەن لەگەڵ كاری لێكدراو و دەكەونە نێوان كاری لێكدراوەوە :

1- ئاوەلكاری كاتی : من كارم بە شەو كرد .

2- ئاوەلكاری شوێنی : من كارم لەسەربان دەكرد .

3- ئاوەلكاری چۆنیەتی : من كارم بە پەلە دەكرد .

4- ئاوەلكاری هۆیی : من كارم لە برسانا دەكرد .

دەشتوانین ئەم ئاوەلكارانە گشتی پێكەوە وەك چەند فرێزێك بەكار بهێنین و بكەونە نێوان كاری لێكدراوەوە .

من كارم بە شەو بە تەنها لەسەر بان دەكرد .

واتە ئاوەڵكار وەك بەشێكی تری بەشەكانی ڕستەدەتوانن بەشدار بن بكەونە نێوان كاری لێكدراوەوە .

* **چاوگ**: دەكەوێتە نێوان كاری لێكدراوەوە :

چاوگ بە هەموو دۆخەكانیەوە واتە وەك ناوێ كە تایبەتی یەكانی ناو وەردەگرێ دەكەوێتە نێوان كاری لێكدراوەوە وەك لە كاری (چاو پێ خشان) :

چاوم بە نووسینەكە خشان .

لێرەدا ئەو بەشانەی دەكەونە نێوان كارەكەوە :

1- (م) جێناوی بكەری لكاو .

2- (بە ... دا) ئامرازی پەیوەندی

3- (نووسین) چاوگ

4- (ەكە) نیشانەی ناسراو

بە هەمان شێوە لە حاڵەتی نەناسراوی دا دەڵێین :

چاوم بە نووسینێك دا خشان .

1- (م) جێناوی بكەری لكاو .

2- (بە ... دا) ئامرازی پەیوەندی

3- (نووسین) چاوگ
1- ناوێك نیشانەی نەناسراو

واتە چاوگ لە هەموو دۆخەکاندا بە گوێرەی جۆری کارەکە وەك بەشەکانی تری ناو ڕستە دەکەوێتە نێوان کاری لێکدراوەوە , دیسانەوە هەندیٚ کاری لێکدراو لەم دەستەدا ڕێگا بە بەرکاری ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ دەدەن کە بچنە نێوان کەرتەکانیانەوە بیٚ ئەوەی کار لە بنەمای ڕۆنانی واتای کارەکان بکەن وەك دکتۆر مارف وەڵامی پرسیارەکانی بە نووسین دایەوە :

ئەم بەشانەی سەرەوە کە کەوتنە نێوان کاری لێکدراوەوە دەتوانین هەموویان پێکەوە وەك فرێزی ناوی و ئاوەڵکاری بەشداربن لە نێوان کاری لێکدراو وەك :

چاوم بە تۆ و نەسرین و مەزنەکە و نووسینەکە کەوت .

* جێناوی خۆیی پرس (نادیار – دیار) :

جێناوی خۆیی و جێناوی دیارو نادیار جێناوی پرس دەکەونە نێوان کاری لێکدراوەوە

1- جێناوی خۆیی : کارم بۆ خۆم کردووە .　　نزیك خۆمم کردەوە .
2- جێناوی پرس : کارت بۆ کیٚ کرد ؟ .　　کارت بە کیٚ کرد ؟
3- جێناوی نادیار : کارم هیچ نەکردووە .
4- جێناوی دیار : کارم هەموو کردووە .

ئەنجام:

ئەو بەشانەی دەکەونە نێوان کاری لێکدراوەوە، دەتوانین بە پوختی لەم خالانەی خوارەوە پیشانی بدەین :

1- جێناوی لکاو وەك بکەر و وەك بەرکار لە نێوان کاری لێکدراودا .
2- جێناوی کەسی سەربەخۆ .
3- ناو / ناوی تایبەتی و ناوی گشتی وەك بەرکاری تیان
4- ئاوەلناو / وەك دیارخەر بۆ دیارخراوێك لەناو کاری لێکدراودا .
5- ئاوەڵکار بە هەموو جۆرەکانیەوە دەکەونە نێوان کاری لێکدراوەوە .

6- چاوگ / ئەویش وەك ناوێ بەهـەموو تایبەتیـەكانی یـەوەواتا بـە هـەموو دۆخەكانی یەوە دەكەوێتە نێوان كاری لێكدراوەوە .

7- جێناوەكان/ جگە لە جێناوە كەسی یـەكان جێنـاوی خـۆیی , جێنـاوی پرس , جێناوی دیار , جێناوی نادیار) هەموو بەشـدار دەبـن لـە نێـوان كاری لێكدراوەوە .

سەرچاوەكان:-

1ـ قـەناتی كـوردۆییف، ڕێزمـانی كـوردی بەكەرەسـتەی دیـالێكتی كرمـانجی وسۆرانی، و: د.كوردستان موكریانی، ساڵی 1984.

2ـ محمد ئەمین هـەورامی، پرێپۆزیـشنی (بـە) لـە زمـانی كـوردی دا-رۆشـنبیری نوێ-ژ-101-1984 .

3ـ نوری علی ئەمین، ئەرك وشوێنی ڕاناوە كەسییەكان لە ئاخـاوتنی كـوردی دا -1986.

4ـ بـەراوردكاری لـەنێوان زارە كوردیەیەكانـدا -لیژنـەی زمـان -گۆڤـاری كـۆڕی زانیاری عیراق -دەستەی كورد-ب -10 .

5ـ ئـەوڕەحمانی حـاجی مـارف، بەرهەمـە زمانەوانییـەكانم- بـەرگی دووەم - ساڵی 2004 سلێمانی.

6ـ د. كوردسـتان موكریـانی, سینتاكـسی ڕسـتەی كـوردی -هـەولێر ,دەزگـای ئاراس.

7ـ د. یوسف شەریف، كاری لێكـدراو لـە كـوردی وفارسـی دا، نامـەی دكتـۆرا- 1988 .ز.سلاحەدین.